

Anmeldelser

SAXO GRAMMATICUS: *Gesta Danorum*, bind I-II, latinsk tekst ved Karsten Friis-Jensen, dansk oversættelse ved Peter Zeeberg. København 2005, Gads Forlag. 693 + 683 s. 799 kr.

Saxos *Gesta Danorum* er et hovedværk i dansk historieskrivning og en nærmest udtømmelig kilde til viden om en lang række aspekter af livet i Danmark for 800 år siden. Saxo skrev sin danmarkshistorie i en brydningstid. Han påbegyndte værket omkring 1190, og det blev ikke færdigt før efter 1208. Saxo skrev således i en afgørende fase af etableringen af det middelalderlige danske kongerige, hvori han selv var ideologisk bannerfører. Den politiske dagsorden for *Gesta Danorum* er klar, værket forener kirke, konge og folk, så ikke et øje er tørt. Men denne dagsorden var ikke hans alene. Saxos familie tilhørte formentlig eliten af store jordejere i kredsen omkring kongen. Han var intellektuel, og pennen var hans våben, og dermed tilhørte han sandsynligvis gejstligheden. *Gesta Danorum* er, som de fleste vil vide, et politisk bestillingsarbejde. I vore dage ville man kalde ham en spindoctor, men hans spin udmøntede sig i stor fortællekunst, og som for alle store kunstnere lykkes det også Saxo i sit værk at udtrykke sin personlighed og sit syn på mangt og meget i hans tid. *Gesta Danorum* er en enestående kilde til det sene 1100-tals politiske historie, til adskilligt den eneste kilde; dens økonomisk historiske og især kulturhistoriske betydning er enorm.

Det er ikke underligt, at dette hovedværk i dansk litteratur og historiografi er kommet i flere forskellige udgaver, siden Christiern Pedersens som den første blev trykt i Paris i 1514. Fra 1931, hvor Det danske Sprog- og Litteraturselskab udgav Jørgen Olriks og Hans Ræders tekst-kritiske redaktion af *Gesta Danorum*, har denne været den autoritative version, men ligesom tidligere udgivelser har også Olriks og Ræders arbejde været udsat for kritik. Denne har siden Lauritz Weibulls og Josef Svennings og siden Franz Blatts dage vokset sig så stærk, at selskabet har fundet tiden moden til endnu en tekstkritisk udgave af Saxos værk.

Det er der blevet en moderne kildeudgivelse ud af i mere end én forstand. Selskabet har ladet den latinske tekst ledsage af Peter Zeebergs danske oversættelse, således at de løbende spejler hinanden på bogopslagernes modstående sider. Oversættelsen og den latinske tekstudgave er blevet til sideløbende med hinanden, idet Peter Zeebergs danske oversættelse dog udkom første gang allerede i 2000. Her foreligger den i en revideret udgave. Med den meget praktiske dobbeltudgivelse er brugen af Saxo blevet væsentligt demokratiseret og vejen banet for tværvenskabelig udnyttelse af teksten. Denne form for kildeudgivelse, som i udlandet længe har været almindelig, åbner døren til Saxos verden for en bred vifte af også andre forskere end filologer og filologisk skolede historikere. Saxos tekst er nemlig svær. Den var i sin tid henvendt til en elite af datidens lærde og appellerer også i dag mest til en snæver kreds af filologiske specialister. Det kræver kundskaber ud over det sædvanlige og/eller stor tålmodighed og megen tid at læse Saxo på latin. Et øje i den modstående sides danske tekst letter læsningen af den latinske tekst betydeligt for de fleste potentielle brugere. Dette er i sig selv en væsentlig begrundelse for at udsende en ny udgave.

En anden grund til en nyudgivelse af Saxo er, som Karsten Friis-Jensen bemærker i sin indledning, at Olrik og Ræders udgave langt fra havde definitiv karakter, hvilket ret hurtigt blev klart efter udgivelsen i 1931. Friis-Jensens udgave er heller ikke uigenkaldelig. Det vil ingen være. Saxos manuskript er i sin helhed gået tabt, og overleveringsforholdene tillader ikke en sikker og komplet etablering af Gesta Danorum. Enhver konstruktion må hvile på antagelser, der i større eller mindre grad vil kunne rejses tvivl om. Også Friis-Jensens konstruktion hviler på en række hypoteser, som kan sandsynliggøres, men ikke endeligt bekræftes.

Der er kun bevaret ét håndskriftsfragment, som palæografisk kan dateres til Saxos tid, det såkaldte Angers-fragment. Man kan ikke med sikkerhed vide, om det stammer fra Saxos hånd. Friis-Jensen bygger imidlertid på den hypotese, at Angers-fragmentet er Saxos råmanuskript, da det er forsynet med en række tilføjelser og variationer mellem linjerne og i margin. På dette grundlag skal Saxo have færdigredigeret værket. Udgiveren opstiller som den anden hypotese, at hele den direkte tekstoverlevering, bortset fra Angers-fragmentet naturligtvis, har fælles forlæg i et tabt håndskrift tæt på Saxos endelige redaktion. Friis-Jensens tredje hypotese er, at Christiern Pedersens trykte udgave fra 1514, den ældste overleverede samlede version af Gesta Danorum, er tæt på Saxos eget færdige opus. Dette er udgivelsens hovedhypotese. Det må siges at være en bekvem antagelse.

Friis-Jensens sandsynliggørelse af rigtigheden af disse antagelser er i hovedtræk følgende observationer og slutninger: Angers-fragmentets afvigelser fra Christian Pedersens udgave og de øvrige bevarede håndskriftsfragmenter er argument for, at det er Saxos råmanuskript før den endelige gennemskrivning. I tråd hermed mener han, at det forhold, at de øvrige håndskriftsfragmenter »ligger tæt på« Christiern Pedersens tekst, taler for, at disse har et fælles forlæg tæt på Saxos endelige redaktion. De mindre afvigelser mellem Christiern Pedersens tekst og fragmenterne leder frem til den anden hypotese, at hverken fragmenterne eller Christiern Pedersens tekst bygger på Saxos endelige version, men på et tabt fælles forlæg. Tilbage står dateringen af de håndskriftfragmenter, som menes at »ligge tæt på« Christiern Pedersens tekst. Ingen af dem kan henføres til Saxos tid, men tidligst til det sene 1200-tal. Så selv om de sammen med Christiern Pedersens udgivelse og for øvrigt også en række Saxo-citater og -parafrafer, der er uafhængige af Pedersens førsteudgave, ser ud til at lede tilbage til det tænkte fælles forlæg, kan vi ikke med sikkerhed vide, hvor tæt dette tabte forlæg er på Saxos endelige tekst. Ej heller selv om Christiern Pedersens førsteudgave indeholder lån fra Saxos stilistiske forbillede, Valerius Maximus, som ikke findes i Angers-fragmentet fra Saxos tid.

Når vi læser Saxo, må vi altså holde os for øje, at det ikke er helt hans egen tekst, vi tilegner os, men en korrigeret afskrift af mindst én afskrift, som vi ikke med sikkerhed kan datere, eller for dens sags skyld positivt bekræfte eksistensen af. Den formodede afskrift har i en eller anden grad afvejet fra Saxos endelige version. Hvor meget ved vi ikke, af den simple grund, at den ikke er overleveret. Christiern Pedersens forlæg kan godt have været af betydeligt yngre dato end Saxos endelige redaktion, og det kan håndskriftsfragmenterne også, selv om Friis-Jensen vurderer dem til at ligge tæt på hinanden i tid.

Fundamentet for Friis-Jensens udgivelse af *Gesta Danorum* er altså Christiern Pedersens trykte førsteudgivelse. En gennemgribende kritik og korrektion af denne resulterer i udgivelsens latinske tekst. Konstruktionen af *Gesta Danorum* ud fra Pedersens tekst sker for det første ved sammenligninger med citater og parafrafer af *Gesta Danorum* i senere tekster. Det drejer sig især om den forkortede udgave af værket fra 1340'erne, kendt som Saxo-kompndiet, og citater og parafrafer af Saxo i tyskeren Albert Krantz' historiske værker fra de første år af det sekstende århundrede. Konstruktionen bygger for det andet på kritik af Pedersens trykte tekst ud fra forekomsten af parallelle, men varierende former i ordvalg og stil. I tilknytning hertil hviler konstruktionen for det tredje på korrektion af Pedersens tekst, for så vidt denne afviger fra de

angiveligt vigtigste af Saxos klassiske litterære forbilleder, især Valerius Maximus. Endelig, for det fjerde, spiller overvejelser over eventuelle fejllæsninger af palæografisk art ind.

Den nu foreliggende nyeste konstruktion af Gesta Danorum bygger på mere end 350 års filologisk tekstkritik, men udgiveren skåner, i modsætning til sine forgængere Olrik og Ræder, læseren for en statusopgørelse over disse myriader af overvejelser. Tekstkritikken, som kan følges kontinuerligt på foden af hver side, indskrænker sig klogelig til kun at omfatte de formodninger om den rette læsemåde, som udgiveren finder sandsynlige, eller som har bidraget til at udpege mulige fejllæsninger. Friis-Jensens etablering af Gesta Danorum bygger på en lang tekstkritisk tradition, men også på en almindelig skepsis over for denne. Hans hovedhypotese vejer tungt. Troen på, at Christiern Pedersens udgivelse er tæt på Saxos endelige redaktion, er stærk. Der skal derfor gode argumenter til at få Friis-Jensen til at rette i Christiern Pedersens gengivelse af Gesta Danorum.

Konstruktion og udgivelse af tabte tekster fordrer, at der tages nogle velbegrundede valg. Det samme kan man sige om oversættelsen til dansk. Der har siden Anders Sørensen Vedels oversættelse fra 1575 været udgivet adskillige danske oversættelser af Gesta Danorum. På grund af den latinske teksts svært tilgængelige form har oversætternes, bevidste eller ubevidste, dilemma altid været, hvor enten tekstnær eller let tilgængelig man ønskede at gøre den danske udgave. Peter Zeeberg har i sin oversættelse valgt at tilstræbe et ikke for moderne nutidigt dansk. Den danske tekst er nedtonet i forhold til den latinskes mere højtravende tone. Forsøg på at gengive den høje stil ville i dag forekomme overdreven og kunstig. Den danske tekst er tillige letløbende for den moderne læser.

Zeeberg har endvidere valgt en, som han selv kalder det, gennemgående neutral fortolkning af en række begreber og udtryk, som er genstand for strid debat blandt historikere. Det er et klogt valg, men det er mindre klogt, at han ikke følger princippet konsekvent. Det afstedkommer, at visse af hans fortolkninger netop ikke er neutrale. Han fremhæver selv i sit forord til oversættelsen nogle eksempler. Her skal kun omtales to.

Expeditio betyder på klassisk latin krigstog, togt, ekspedition, og Zeeberg oversætter de fleste steder da også til felttog eller togt, men han kunne for så vidt lige så vel have valgt det gammelnordiske ord leding, som blev brugt på Saxos tid. Leding og expeditio bliver nemlig brugt synonymt i de danske kilder fra det 11. og 12. århundrede. Det er et latinsk og et dansk ord for det samme. Ordet leding, lethang, optræder

første gang i et gavebrev, hvori kong Niels på et tidspunkt mellem 1104 og 1117 giver St. Knuds kirke i Odense ret til jord og ejendomme, og hvori han forbeholder sig fortsat ret til dele af jordrenten fra disse ejendomme, blandt andet leding. Næste gang er i et tilsvarende gavebrev fra Valdemar 1. fra tiden mellem 1157 og 1164, hvor denne del af jordrenten staves *leyding*. I Knud den Helliges berømte gavebrev fra 1085 omtales forsømmelse af denne ydelse som »expeditionem neglexerit«. Ledning eller deltagelse i krigstogter fremstår i disse gavebreve altså som en ydelse, jordejere afkrævede af dem, der boede på og levede af deres jord, dvs. en del af jordrenten, ligesom det var tilfældet i andre dele af Europa på denne tid. Men leding og expeditio kunne også i almindelighed bare betyde krigs- eller felttog. Alligevel har Zeeberg altså fra valgt at bruge ordet leding bortset fra i visse særlige sammenhænge. F.eks. når Valdemar 1. kommer sejlene op ad floden Swine og hærger Grotzvin, er det ikke med en hær, men med en ledingshær det sker. Zeeberg associerer åbenbart her leding med det militærsystem, der begynder at ligne et kongeligt prerogativ, i Jyske Lovs ledingsbestemmelser fra 1241. Det må være derfor, han afviger fra sit princip om at oversætte expeditio med felttog og oversætter ordet til leding, når det drejer sig om Valdemar 1.s felttog. Problemer er blot, at ledningen næppe så tidligt var en kongelig forrettighed, og at felttog på Valdemar 1.s tid. næppe heller fandt sted i det regi, som Jyske Lov byder for ledningen. Zeeberg får med andre ord, ved afvigelsen fra sit almindelige princip for oversættelsen af det latinske ord expeditio, lagt en fortolkning ind i oversættelsen, som er på linje med, hvad en ældre generation af historikere, har ment og mener om sagen. Oversættelsen mister her sin neutralitet og bliver et partsindlæg.

På samme vis bliver ordet *pirata* i almindelighed oversat i sin klassiske betydning: sørøver, men igen er der sammenhænge, hvor Zeeberg mener, det er på sin plads at afvige fra dette princip. Han mener f.eks., det ville være at føre læseren på vildspor at kalde ærkebiskop Absalon for en sørøver. Som enhver anden nutidig læser forbinder Zeeberg åbenbart begrebet pirat med lovløshed og simpelt røveri. Der var imidlertid ikke noget odiøst i sørøveri for Saxo. Sørøveri var ligesom terror og røveri på landjorden den almindelige form for krigsførelse i middelalderen. Den praksis beskriver Saxo malende. Om det var folk, man var ansat af og eventuelt sympatiserede med, der praktiserede sørøveri, gjorde ingen forskel. Voldsudøvelsen var ikke, som i det antikke romerske imperium, på Saxos tid blev monopoliseret i en sådan grad, at man skelnede mellem »lovlig« krig og røveri og terror. Denne skelnen kræver en stærk centralmagt, i princippet en stat, der kan opretholde lov og

orden, dvs. beskytte staten og dens borgere mod indre og ydre voldelige angreb, blandt andet gennem autoriseret voldsudøvelse. Samfundstilstanden var på Saxos tid langt fra sådan. På den tid diskuterede man stadig begrebet retfærdig krig i en kirkelig sammenhæng, i betydningen forsvar for kristenheden. Jyske Lovs ledingsbestemmelser omkring 60 år efter Valdemar 1.s død viser, at kongemagten stræbte mod monopolisering af voldsudøvelse, men også at disse bestræbelser langt fra var ført til vejs ende.

Man stikker uvilkårligt hovedet i en hvepserede, når man udgiver og oversætter historiske kildetekster. Det ser ud til, at Friis-Jensen og Zeeberg er sluppet fra det uden for mange alvorlige stik. De har ydet et imponerende stort og grundigt arbejde, og det tror jeg, der er blevet en slidstærk udgave af *Gesta Danorum* ud af, som den historiske forskning vil have glæde af mange år frem i tiden. Deres værk er i hvert fald tankevækkende og inspirerende.

Nils Hybel

KNUD J. V. JESPERSEN: *A History of Denmark*. London 2004, Palgrave Macmillan. 244 s.

OLE FELDBÆK: *Gyldendals bog om Danmarks historie*. København 2004, Gyldendal. 321 s.

Det sägs ibland att historiker alltför sällan skriver synteser, men nu har det kommit två nya ettbands översikter över dansk historia, Knud J.V. Jespersens »*A History of Denmark*« och Ole Feldbæks »*Danmarks historie*«. De är ganska olika till sin karaktär och i denna recension kommer Jespersens mer tesdrivande bok att stå i centrum.

Jespersen har inte skrivit en traditionell »*Danmarks historia*« från början till slut. Det är i stället en målmedveten, tesdrivande berättelse om det moderna Danmarks framväxt. Denna moderniseringshistoria får börja ovanligt tidigt, eftersom Jespersen som tidigmodern historiker har blick för de långa linjerna, men inte hur tidigt som helst. Faktiskt börjar den först 1536. Kalmarunionens sammanbrott och reformationen ses som startpunkt för det som kom att bli det moderna Danmark, medan hela den medeltida historien lämnas åt sidan.

Förmodligen upprör detta medeltidshistoriker, och det kanske också lurar en och annan läsare som tror sig köpa en traditionell »från-vaggan-till-graven-historia« om Danmark, men jag tycker det är ett förfriskande grepp som väl kan försvaras. Med Christian III etableras en luthersk furstestat – fast knappast »sekulariserad«, som Jespersen hävdar, snarare